

Werk

Titel: Report

Ort: Wiesbaden

Jahr: 1998

PURL: https://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?666048797_0002 | LOG_0033

Kontakt/Contact

[Digizeitschriften e.V.](#)
SUB Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen

✉ info@digizeitschriften.de

Some remarks on Andreas Tietze's forthcoming Turkish lexicon

Helga Anetshofer

Anetshofer, Helga 1998. Some remarks on Andreas Tietze's forthcoming Turkish lexicon. *Turkic Languages* 2, 284-307.

This article aims to provide information concerning the origin and realisation of Andreas Tietze's lexical project and to give some statistical details of the recently finished first volume, A-E. As the section on the monolinguality of the lexicon and scientific objective demonstrates, the priority of the study lies in presenting an abundant Turkish vocabulary by including some new lexemes never quoted before (gleaned from unpublished Ottoman material and modern Turkish novels). Extensive literary references serve as evidence for each lexeme and as a source of stylistic, morphological and syntactical matters. A few sample pages are included in order to give an idea of the arrangement of the lexicon. The last section presents newly suggested etymologies and describes the innovative system of summary paragraphs covering all aspects of linguistic research.

*Helga Anetshofer, Institut für Turkologie, Freie Universität Berlin, Schwenden-
erstr. 33, 14195 Berlin, Germany, E-mail: anetshof@zedat.fu-berlin.de*

1. Introduction

The aim of this article is to give a brief account of Andreas Tietze's current lexicographical project in order to inform the scholarly community about the current status of the preparation of his new Turkish lexicon, which will be entitled *Türkiye Türkçesi söz hazinesi. Etimoloji – Dil tarihi – Söz yapılışı*. The recently completed first volume (A-E) is to be published this year.¹

¹ I wish to express my thanks to my esteemed professor Andreas Tietze for giving me the opportunity to write this article. Tietze already prepared an account of an earlier stage of the project (Tietze 1995-1996).

It was in the 1950s and 1960s especially that Tietze carried out intensive research on Turkish lexicology, resulting in a series of articles concerning matters like Greek, Slavonic, Arabic, Persian, etc. loanwords in Turkish and Turkish word formation.² Also well known is his participation in the new edition of Sir James Redhouse's invaluable Turkish-English Lexicon from 1890, the *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük* (Redhouse 1968), which is still considered to be "ein besonderer Höhepunkt in der türkischen Lexikographie" (Stein 1990: 349). Over the years Tietze has continued his lexicological studies, frequently publishing articles on this topic, and he has collected a myriad of data, extracted from the Ottoman and Turkish literary materials he worked on and recorded on index cards comprising the particular lexeme with all references. Fortunately, about five years ago he decided to publish his large collection. During the past three years intensive work has been performed to bring this project to fruition. Some students at Vienna University were offered the opportunity to assist in organisational, technical and scientific matters, which they have done and continue to do with great pleasure and commitment.³

Although the project was originally intended as an etymological dictionary, the etymological priority was dismissed in favour of a detailed definition of each lexeme in stylistic, morphological and syntactical terms and the incorporation of summary paragraphs on various topics (morphology, phonetics, handling of loan elements, toponyms, special lexical units, etc.). These paragraphs, which I will return to in more detail below, combine all the cited lexemes which display a special feature. We consider this approach to be an innovation in Turkish lexicography.⁴

2. Technical details

The corpus of the first volume of the lexicon comprising the letters A-E has recently been finished. For the time being, roughly 13,900 lex-

² See a complete list of Tietze's lexicological works in the forthcoming first volume of the lexicon in question.

³ These are my fellow students İ. Feigl, D. Karabinova, K. Tomenendal, and myself.

⁴ A similar approach can be found e.g. in the French dictionary *Le Robert méthodique* (Rey-Debove 1982).

emes and 370 summary paragraphs are furnished on 1,360 pages, but these numbers should not be regarded as final. Although no further lexemes are to be included, the number of pages will probably increase owing to the incorporation of some additional summary paragraphs.⁵ The lexicon contains a large bibliography of the literary sources from which the references have been taken, and a smaller one of secondary literature. Furthermore there will be an index of cross-references concerning reading variants; a list of the summary paragraphs in thematic order will also be added. The volume will be published in Istanbul. No final decision has been made concerning the publisher.

2.1. Monolinguality and scientific objective

The lexicon is monolingual. Its language was designated to be exclusively Turkish, above all to avoid having to translate the extensive literary references into any European language, which would simply have doubled the size of the work. In any case, the carefully chosen references give a clear account of the possible meanings of the lexemes involved. Tietze rejected the idea of modernising some obsolete expressions in his Turkish explanations (e.g. *bilhassa*, *mâmur etmek*, *şahsın ehemmiyetini ifade eder*, *kelimenin menşei*, *o makamın sembolü mânasına gelir*, etc.), as his younger assistants had suggested, arguing that an educated young Turk—interested in language—should be familiar with these expressions. The scientific objective is to present an abundant vocabulary of the Turkish language—Tietze calls it “Grundwortschatz”, which I consider an understatement—extracted from literary sources ranging from the earliest Old Anatolian Turkish sources of the 13th century to the contemporary Turkish novel. For this purpose, texts from all social groups (urban / rural, educated / uneducated) have been used, including genuine Turkic lexical material as well as borrowings from other languages. Morphological, stylistic and (whenever possible) etymological comments are provided for each lexeme. The particular merit of this work lies in the combination of the explanations with copious reference material. Even the very important *Tarama Sözlüğü* (TS 1963-1977) does not provide such an abundance of refer-

⁵ My contribution to this volume consists of approximately 60 summary paragraphs. Some more paragraphs remain to be done. Meanwhile Tietze is working on the letter H.

ences, and moreover confines itself to Turkic words only. On the other hand, an important part of lexicography, i.e. phraseology, which for practical reasons is traditionally incorporated in dictionaries, had to be minimised to keep the project within reasonable limits (consider Tietze's pioneering study on the phraseology of the word *burun* 'nose', in which he cites 226 phraseological usages of *burun*, Tietze 1983). Nevertheless, to a certain degree phraseological matters are implicit in the literary references. Proverbs, which traditionally form a category of their own (cf. Stein: 344-345), are completely excluded.

Tietze's new lexicon is certainly geared toward advanced scholars of Turkish studies who already have a sound knowledge of the basic vocabulary. The definitions of the lexemes are kept as brief as possible—priority usually being given to their older meanings. Some natural and systemic derivations which are often of more recent or secondary meaning are not even mentioned, e.g. the lexeme *ağırlık* is offered only with the meanings 'vakar, hürmet' and 'ikram, atıyye' (for both of which references can be found in the earliest Ottoman sources), ignoring the common present-day meaning 'heaviness, importance'. Nor are all possible derivations, e.g. those formed by the very common denominal verbal formative *+IA*, cited if they are not of special semantic interest. To give another example regarding the priority of special meanings: The entry for the lexeme *domuzluk* does not refer to the modern and obvious meaning 'swinish behaviour' (which can be looked up in any other Turkish dictionary), but gives only the special meaning 'değirmende suyun çıktığı ve çarkın döndüğü yer', stating that the derivative's connection with the nominal stem is opaque. Moreover Tietze has consciously excluded some (more or less common) neologisms, especially those which are difficult to etymologise. The criteria for the exclusion of certain neologisms in contrast to others are not always easy to understand, e.g. it is not obvious at first sight why *bitki*—the *-KI* derivative from *bit-* 'grow' and very common in present-day Turkish as 'plant'—only appears with the meaning 'ürün' and a note to compare it with Az. 'göyarti, nâbatat' (besides the older homonym *bitki / bitgi* 'son, uç' from *bit-* 'end'), while a derived verb like *duruzla-* 'kısaca durmak, duraksamak' created and used by a single author (Kaçan 1990: 19) is introduced and even becomes the subject of a summary paragraph. But, taking into consideration that *bitki* is a very common derivative (found in any dictionary) and that *duruzla-* is an interesting form which seems to show a new deverbal verbal

formative, which I will refer to later, the decision appears to be sound. Tietze's decision to exclude those neologisms which were invented during the Kemalist era without any reference to philological or linguistic facts and can only be explained in terms of the persons who participated in their creation also seems reasonable: Consider the emergence of the word *bay* (like 'Bay Özkan'), which was created as a modification of the old title *bey* (like 'Fuat bey', originally denoting aristocratic status).⁶ Preceding the surname, which does not correspond to Turkish syntax, it was obviously created analogously to the French 'Monsieur ...' and was intended to divest the Turkish Republican citizens of any social status reminiscent of the imperial Ottoman past.

Hence, it is not the aim of this lexicon to take the place of older Turkish lexicons such as Redhouse, TS or TüS (1988) by repeating well-known lexemes for the sake of completeness, but rather to provide a few new or very rare lexemes never before quoted in any lexicon. For these reasons, the lexicon will not prove very useful to a beginning Turkish reader or for reading modern Turkish newspapers, but it will be a rich and indispensable source for any philologist or linguist dealing with older Turkish (Ottoman) sources or the modern Turkish novel.

2.2. Linguistic terminology

In the course of furnishing the lexemes with grammatical explanations and writing summary paragraphs on matters such as morphology, phonetics, etc., we were confronted with the persistent problem of Turkish linguistic terminology. Since the language of the lexicon is Turkish, we tried to employ more or less all linguistic terms used in Turkish. However, it is well known that there is still no standard terminology applied by all linguists in Turkey. We tried to make use of Korkmaz' *Grammer terimleri sözlüğü* (1992), but, as Tietze pointed out, a great number of the terms given there can only be regarded as suggestions, since they have yet to be accepted throughout Turkey. Thus priority was given to comprehensibility for a large readership over consistency, which means that older Arabic terms, Turkish neologisms as well as Latin and French (e.g. "calque"), seldom German (e.g. "Volks-etymologie") and English (e.g. "backformation"), terms are used side

⁶ In 1934 *bay* was officially announced as the replacement of *bey* (Steuerwald).

by side in the following way: Arabic terms are restricted to those still commonly used (e.g. "isim", "sıfat", "fiil", etc.),⁷ Turkish neologisms are employed if firmly established (otherwise terms from European languages are used). Each linguistic term is followed by its Latin equivalent in parentheses. As the sample pages below demonstrate, not even this concept could be carried out consistently. Whenever there is more than one possibility of expressing a linguistic term in Turkish (which is not a rare phenomenon), the one which seemed to be more common or logical (to us) was chosen; e.g. *karşılıklık* 'reciprocity' (Ergin 1972, Uysal 1980, Banguoğlu 1974, Ediskun 1985, Gülensoy 1994: 101) instead of *işteşlik* (Uysal uses this term collectively for *karşılıklık* 'reciprocity' and *birliktelik* 'co-operation'; Ediskun uses this term as equivalent to *ortaklaşa* and in the same collective way as Uysal; in Korkmaz' terminology this term is used as equivalent to *ortaklaşma* without any differentiation between the meanings of 'reciprocity' and 'co-operation'). Analogously to *karşılıklık* we created the term *ortaklık* 'co-operation' instead of *ortaklaşa* (Banguoğlu), *ortaklaşma* (Ergin, Korkmaz, see above), *ortaklık* (Gülensoy) and *birliktelik* (Uysal, Ediskun, see above). In the same way we introduced the term *dönüşken* 'reflexive' instead of *dönüşlü* (Ergin, Banguoğlu, Korkmaz) analogous to *etken*, *edilgen*, *ettirgen*. Resolving the problem of Turkish technical terminology (which is an ongoing process) before the publication of the first volume does not seem very likely. A complete list of all terms used in the lexicon will be provided.

2.3. Arrangement and description of the lexemes

The lexemes are arranged in alphabetical order and rendered consistently in modern Turkish orthography. Verbal lexemes are quoted with their stems only (e.g. *doğ-*) following nonverbal lexemes. Phonetic variants are listed side by side (*ceyran* / *ceylân* 'zarif bir çeşit karaca', *bargâh* / *baregâh* / *barigâh* 'padişahın karargâhı, saray, taht salonu'), with the variant reflecting modern standard pronunciation given first.

⁷ The word *isim* alone is used for 'noun', and *isimden* is employed for 'denominal'. To denote categories of nouns *ad* is also used, e.g. *yer adı*, *topluluk adı*, but *somut isim*, *soyut isim*, *kılış ismi*, *alet ismi*, etc. Tietze also employs various obsolete terms such as *haber* 'predicate' and *müşareket* 'co-operative'. I prefer Turkish neologisms in these cases.

Etymologically different homonyms as well as words deriving from one single stem but belonging to different grammatical units (e.g. usage of *can* as noun *can* I, or adjective *can* II) or language units (e.g. *dayak* I ‘destek’ in Anatolian dialects, and *dayak* II ‘dövülme, darb’ in modern standard Turkish) have been divided into different paragraphs marked by Roman numerals. If the given word does not belong to present-day standard Turkish there is a note on the specific language subunit to which it belongs preceding the particular lexeme (abbreviated or in parentheses). The most important subunits are: AD. ‘Anadolu diyalektleri’, O. ‘Osmanlıca’, EO. ‘Eski Osmanlıca’, RD. ‘Rumeli diyalektleri’, (Argo), (Çocuk dili), (Halk ağzı), (Konuşma dili), (Néologisme). In this terminology EO. refers to old Turkic words, sometimes with rather different phonetics, which already became obsolete in the course of the 16th century (like *aşağarak / aşığrak* ‘daha aşağı’, *demren* ‘ok ucu’, etc.), and O. refers especially to Arabic and Persian loanwords from the classical and late Ottoman period (now obsolete) as well as some institutional terms belonging to Ottoman history (like *divan* I ‘eski zamanda devlet idaresinin büyük meclisi’ or *balyemez* ‘eski zamanda kullanılan büyük top’ < İt. ...). The particular lexeme is succeeded by a short definition in single quotation marks, followed by the etymology introduced by the symbol < (if the word a lexeme is traced back to has the same meaning as the modern Turkish version, the abbreviation a.m. ‘aynı manada’ is noted, b.m. refers to ‘bilinen manada / bugünkü manada’). Following the lexicographical sources (DS, TS, Meninski, Redhouse, etc.) the literary references are cited underlined. An effort has been made to consistently provide (whenever possible) both an early and a modern reference for one particular meaning, introduced by the symbol ×. Ottoman Turkish references are quoted in transcription according to İA, but with the use of *η* instead of *ñ* and the additional grapheme *ê* (sometimes also *i*) for the sound “closed e”.

See the following examples, i.e. one page from the lexicon for each letter:⁸

⁸ Since my intention is only to give an impression of the structure of the lexicon, abbreviations in this part of the article will not be cited completely in the list of abbreviations.

A

aldatmaca 'aldatmak kasdiyle oynanan oyun' (oyun isimlerinde geçen *-maca* ek terkihi için krş. *köşekapmaca* vs.). × *Bilinçsiz yığınlar, karşılıklı oynanmış oyunun içyüzünü nerden bilsindi? Basın bu aldatmacanın başlıca günahkârlarındandı.* (B. Arpad 1976 s. 81).

EO. *aldavu* 'hile' < *alda-* fiilinden *-vu/-vü* isim eki ile, krş. Kazan, Kırım, Kırgız *aldau* a.m. Radloff WB I, 413. × *Ağırbaşlılıkla ve aþullukla bunca vaktür ki şol işi bitürmez diyüb ta'n itdükleri yegdür aldavu-yula tiz başardı diyüb ögdüklerinden.* (Mercimek Ahmed 1944 s. 76).

aldır- b.m. (almağa emir veya sebebiyet vermek) < ET. *altur-* a.m. Clau-son s. 133. × *Ondan bu iş için hem üç bin frank komisyon almış, hem de dört tablosunu aldırmuş ona.* (M. Balaban 1959 s. 68). EO. 'savaşta kaybetmek, kaptırmak': × *Çocalığım vakti aldurduğum yalnız oğul.* (Dedem Korkut 1973 s. 68). (Geçişsiz) *-al-e aldir-* (ekseriya menfi) 'dikkat etmek, ehemmiyet vermek': × *Size ait bir şey yok, rahatınızı bozmayın, hiç aldırmayın!* (S. M. Alus 1944 s. 107). × *O kadar ne aldırıyorsunuz? Kim görecektir?* (a.e. s. 20). × *Aldırma be! Daha az çalış sen de, kaytar biraz.* (Peride Celal 1991 s. 355). Kelimenin semantik gelişmesi henüz kâfi derecede araştırılmamıştır.

aldırış et- (ekseriya menfi) 'dikkat etmek, ehemmiyet vermek' < *aldır-* (son gösterilen mânada). Mânası aynı olduğu için fiilin dolambaçlı yoldan ifadesi izaha muhtaçtır. × *Geldiği masadan onu izleyen meraklı bakışlara aldırış etmiyor.* (A. Yurdakul 1991 s. 167). × ... *bana gelen mektupların sayısı dördü, beşi buldu amma, benim hiç aldırış ettiğim yok gibi idi.* (O.C. Kaygılı 1939 s. 156).

O. *aleddevâm* 'devam ederek' < Ar. 'alâ/(iki ünsüzden evvel) 'ala, l/(d'den evvel) d harfi tarifi, ve *dawâm* 'devam'.

O. AD. *alef/alaf* 'hayvan yemi, saman, kuru ot' DS 183-184 < Ar. '*alaf* a.m. × [Öküz şikayet eder:] *Çün namâz-ı şâm eve gelürem başa olkadar 'alef virmezler ki nîm-sîr olam.* (Ferec 855/1451 v. 192b).

AD. *alefe* 'hayvan yemi' Emiroğlu 1989 s. 37 < Ar. '*alüfa* a.m. 'imam, goban gibi kimselere belli bir süre için verilen ücret' DS 210.

AD. *alefi* 'deri cilâlamakta kullanılan mermer tozu' DS 210 < Gr. *aloifé* 'madeni eşyayı temizlemeğe yarayan toz' Tietze 1955 nr. 6.

alegori 'sembollerle anlatılan soyut bir fikir' < Fr. *allégorie* < Lat. *allēgoria* a.m. < EGr. ἀλληγορεῖν (*allegorein*) 'başka (yâni mecazi) sözlerle ifade etmek' (*allos* 'başka' ve *agoreúein* 'bir mecliste konuşmak' *agorá* 'meclis').

alegorik 'alegori vasfında' < Fr. *allégorique* a.m. (bk. alegori). × *O* [yâni Halide Edib Adıvar'ın Tatarcık adlı romanı], *bir geçiş döneminin alaborası içinde, bu dönem sosyetesinin gerçekçi ve alegorik bir portresidir.* (V. Günyol 1992 s. 115).

B

AD. bürtle-/pürtle- 'birdenbire çıkmak, fırlamak, taşmak; toprak altından yüze çıkmak (tahullar hakkında)' DS 828, 3499 < ses taklidi ve ekspresif fiillerden.

AD. bürtle-/pürtlet- 'ortaya çıkarmak; kabartmak, şişirmek' < *bürtle-/pürtle-* fiilinin ettirgen (causativum) hali. × *Esker nöbetine dinelir gibi. Madalyayı da yakasında görünecek gibi eyice bürtleymiş.* (F. Erdinç 1973 s. 86).

O. büruc 'burclar, Zodiyakdaki yıldız kümeleri' < Ar. *burûc* a.m. [*burc* kelimesinin çoğulu]. × *Şoĥbet kamer Ĥameldeyiken, Cedydeyiken, Miyzandayiken ĥüb olur ki bular neşât bürücdür.* (Ferec 855/1451 v. 208a).

bürudet 'soğuk (isim); his soğukluğu, resmiyet' < Ar. *burûda* a.m. × *Nezahet Hanım daha Şefik Celâlettin ile teehhüle razı olduĥu zaman kızı Handanın kalbindeki bürudet adeta husumet haline girmiştii.* (Fazlı Necip 1930 s. 221).

O. büruk 'şimşekler' < Ar. *burûq* a.m. [*barq* kelimesinin çoğulu]. × *Ol dem yel çıkdı, ra 'd u bürük u bārān geldi.* (Ferec 855/1451 v. 179a).

O. bürüz 'gösterme, teşhir' < Ar. *burûz* a.m. × *Nāgāh duĥter tâcım başından götürdi, mıkna 'asını bıraĥdı. Zuhūr u bürüz temām oldu.* (Ferec 855/1451 v. 200b-201a).

bürü- 'sarmak, örtmek, her tarafını kaplamak' DS 829, TS 743 < ET. *bür-* a.m. Clauson 355. × *Görđi bir ağac bitmiş ki ĥic âferiyde anuĥ gibi yoğun ve uzun ağac görđüĥü yokdur. Şöyleki gölgesi ol daĥtı bürümüş.* (Ferec 855/1451 v. 195b). Mecazi mânada: × *Pâdişāhi gayret-i İslām bürüdi.* (F. Giese 1929 [890/1485] s. 178). '(düşmanı) kuşatmak': × *Şubĥdem ol kal'aya yüridiler / Gāziler çevre yanın büridiler.* (Enverî 1928-29 [869/1464] s. 38).

AD. bürük 'bürgü, çarşaf, kadınların sokak giysisi' DS 828 < *bürü-* + fiilden somut isimler yapan *-k* eki, krş. *kaşık*. × *Efendim, herifin biri bürüĥe bürünüp karı kılıĥında karılar hamamına girmiş.* (A. Nesin 1961z s. 136).

AD. bürükle-/bürikle- 'baş, yüz örtmek (kadın hakkında), çarşaflamak' DS 828 < *bürük* + isimden fiil yapan *-le-* eki. × *Oĥlan "Ana, hele başını ört. O gelin hasta, doktor getirdim baksın" diyor. Kadın başını örtüyor, yüzünü bürüklüyor.* (U. Günay 1975 s. 294). *bürüklen-/bürüklen-* 'örtünmek, çarşaflanmak': × *Gız bürihlenir, "Ben yenmem aşıĥı" diyor.* (B. Seyidoĥlu 1975 s. 234).

bürüncek/bürümcek 'ham ipekten dokunmuş bez' DS 829, 743-744, R. Dankoff 1991 s. 20 < *bürün-* fiilinden yapılmış bir isim (krş. derincek). × *Gördi kim 'avrat bürüncüğün ev dīvārı üzerine kırmış.* (A. Zajaczkowski 1934 [1405] s. 22).

bürüme 'bütün vücudu kaplıyan' TS 743 < *bürü-* + fiilden edilgen sıfatfiil (participium passivum) mânasında sıfat yapan *-me* eki. × *Bürime donlu yèg atlar binürler / Kılıç elde vü kalkan yapınurlar.* (Şeyhoğlu Muştafâ 1979 [1540] no. 5602).

C

AD. canp 'kola bitişik vücut parçası' THASDD 1041 I, 246, 'kağnıda kola bitişik parça' DS 857 < Ar. *canb* 'vücudun yanı, böğür' (Tietze 1958 nr. 44).

O. canperver 'can besleyen, insanın kalbine iyi gelen' < Fa. *cân-parvar* a.m. [*cân* + *-parvar* 'besleyen']. × *Müsâfire çıkan ta'âmları zikr olunduğı üzre lezîz u cân-perver aşçılar bişürdüğü ni 'metden bile elezz u hoşter olub ...* ('Âlî 1982 II, 146).

O. canrûba 'cazip, hoş, latif' < Fa. *cân-rubâ* 'öldürücü'; muhtemelen *dilrûba* yerine yanlış kullanılma. × *Gönül çekici, canrûba bir koruya açılıyordu kapı.* (B. Uzuner 1994 s. 59).

cansiperane 'canını verircesine, canını feda edercesine' < Fa. *cân-sipārāna* [*cân* + *sipār*(dan) 'üstünde tepinmek, tepmek' + zarf eki olan *-āna*]. × *Neden saç sakal, giyim kuşam daha cansiperane savunuluyor da, iç dünyalar, düşünceler bu kadar bir heyecanla değiştirilip dışa vurulmuyor?* (A. Ağaoğlu 1993 s. 70).

O. cansitan 'katledici, öldürücü' < Fa. *cân-sitān* a.m. [*cân* + *-sitān* 'kapan, alıp götürən']. × *Gün olmazdı ki bir âfitāb-ı 'âlem-tābı dest-i tağallüb-ile çeküb almaya ve vücūdı gencini harāb edüb kenz-i 'iffetine efi-denān u su 'bān-ı cân-sitān salmaya.* ('Âlî 1979 I, s. 181).

O. cansuz 'canı yanan, ızdırıp çeken' < Fa. *cân-sūz* a.m. [*cân* + *-sūz* 'yanan']. × *Âşıka rahm eylemekte şem 'dür rüşen delil / Kim döker pervāne-i cân-sūz için kan yaşlar.* ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 176).

cant 'motördeki eklem yerleri' ?? < Fr. *jointe* ?? × *Bin beş yüz kilometrelik yolları döne döne kavrulmuş cantlara bakıyorum: pırıl pırıl o cantlar, kendimi içinde görüyorum.* (M. Güler 1990 s. 124).

cantiye/centiyane/kantiyane 'bir çiçek ismi, kızıl kantaron' TüS < Lat. *gentiāna* a.m. (rivayete göre, bu çiçeğin köklerinin ilâç olarak kullanmasını icad eden Milâddan önce 2. asırda yaşayan İlliriya kralı *Gentius*'un adından). G. Meyer 1893 s. 29.

capcanlı 'dipdiri, sapsağlam, taptaze, uyanık' < *canlı* + kuvvetlendirici öntakı, réduplication ile tezat ünsüzü, krş. *dipdiri, büsbütün*. × *Yaşlı olmasına yaşlıydı ya, gene de boz şayak urbaları içinde dimdik, capcanlı bir vücudu vardı*. (M. Başaran 1964 s. 74).

Ç

çırnık I bk. çernik.

(Argo) çırnık II 'değersiz, kıymetsiz; çirkin, sakil' Devellioğlu 1959 s. 77 < başka kaynaklarda bulamadığımız kelime görünüşe göre Ahmed Vefik Paşa'nın piyeslerini yeni harflere çevirenler tarafından bazan *çırık* (bk. *cerik/çerik*) bazan da *çırnık* diye okunan kelimeye dayanıyor; kelimenin kullanışı çok küçük bir para birimi ('mangır') fikrini veriyor. Acaba aslı *zırnık* mıdır? × *Dokuz para, bir akça, beş pul, daha bir çırnık fazla yok. Geliyor mu işinize? ... Haydi, iki çırnık daha. - Etme be yahu, iki çırnık dediğin birer kadeh rakı parası!* (Ahmed Vefik Paşa 1933ka s. 53-54).

AD. çırına 'baykuş'/çırına 'çulluk' DS 118, 1236 < Gr. (Karadeniz dial.) *tziróna* 'bir çeşit kuş' A. A. Papadopoulos 1961 II, 387 (Gr. kelimenin aslı belli değildir).

EO. çırp- I '(kılıçla) kesmek' TS 908 < *çarp-* I fiilinin varyantı.

çırp- II '(haltyı) silkelemek' < *çarp-* I fiilinin varyantı. × *Ellerindeki ekmek kırıntılarını, unları çırparak dışarıya çıktı*. (Yaşar Kemal 1976 s. 130). 'yiyecek bir şeyi çatalla hızlı hızlı vurarak köpürtmek': × ... ? '(ellerini) birbirine vurmak, alkış tutmak': *Salondakiler ellerini hep birlikte ağır, durgun bir tempoyla çırptılar*. (A. Özakin 1982 s. 117).

(Argo) çırp- III 'çalmak, hırsızlık etmek' < *çarp-* II fiilinin varyantı.

AD. çırp- IV 'boyalı çırpı ipiyle çizgi çekmek' Meninski 1680 I, 1597 < *çarp-* I fiilinin varyantı. 'elden geçirmek, düzeltmek; (evi) silmek, süpürmek, badana yapmak; (çamaşır) yıkamak; (çabucak) bitirivermek, tüketmek': × *Lâf değil, 27 beygir kuvvetinde; saatte 70 kilometreyi çırpıveriyor*. (S.M. Alus. Akşam gaz. mayıs 1941).

AD. çırpak 'çok ince değnek' DS 1188 < *çrp-* II + fiilden nomen instrumenti yapan -ak eki, krş. *bıçak, tutak*. × *Katra bir çırpak vuruyorlar. Hâlâ dağdan dağa sürüyüp durur katır Arap kızını*. (M. Tuğrul 1969 s. 329).

çırpala- '(suyu) püskürtmek' < *çrp-* + fiilden küçültme ve tekrarlama fiili yapan -ala- genişlemesi, krş. *dürtele-*, *oğala-*. × *Hemen ırmakta avuçlarına doldurduğu su ile yüzünü hızlı hızlı çırpalar ve kendini fabrikanın içine dar atardı*. (Kenan Hulûsi 1938 s. 124).

çırpı I 'dal kırıntısı' (ekseriya *çalı çırpı* terkininde) < *çırp-* II + fiilden nomen instrumenti yapan -ı eki, krş. *ütü, yakı*. AD. 'yün atmak için kullanılan araç' DS 1189.

çırpı II yalnız *bir çırpıda* 'ara vermeden; bir lahzada' terkininde < *çırp-* (hangi mânada?) + fiilden nomen actionis yapan -ı eki, krş. *koşu, yazı*. × *Salih bütün bu sözleri bir çırpıda Ustaya söyledi*. (Yaşar Kemal 1976 s. 196). × *Bizim gözlerimizin bir çırpıda göreceği çirkinlikleri o hiç fark edemiyordu*. (A.Ş. Hisar 1944 s. 26). 'gerilmiş boyalı ipe düzgün çizgi çekme usulü'. O. 'dokunmuş bezleri beyazlatma ameliyesi'. *çırpıcı* 'bez beyazlatıcısı' Meninski 1680 I, 1598, TS 907.

D

O. düreşan 'inci saçan' < Fa. *dur-afşân* a.m. [*dur* 'inci' + *afşân* 'saçan']. × *Yüz gördi; mäh-ı dür-efşân*. (Ferec 855/1451 v. 151a).

düret-/türet- 'yaratmak, icat etmek' TS 1328-30 < ET. *törüt-* a.m. Clauson 536. × *Sanırsın bağbozumuna değil, bayrama gidiyoruz! Bu ossuruğu cinlinin düretmesi bunlar!* (F. Baykurt 1967 s. 202).

dürlü/türlü 'çeşit' < ET. *törlüg* a.m. Clauson 546-547. Clauson'a göre etimolojisi belli değildir ve bugün Türk dillerinin bazısında bulunan *tür* 'şekil, örnek vs.' (bk. M. Räsänen 1969 s. 506) kelimesiyle alâkası yoktur. Bugün TT.'de kullanılan *tür* 'nevi, çeşit' kelimesi *türlü* kelimesinden bir backformation'dır. × *Dört dürlü sāza çār-pāre uydurdu*. (Ferec 855/1451 v. 203a). 'çeşitli, mütenevvi, ayrı ayrı': × *Dört yaña bağa dururken gördi ki havādan bir ulu kuş indi. Dürlü reng üzerinde mevcūd, 'aceb-şüret*. (Ferec 855/1451 v. 233b). × *Bu gez uğramışam dürlü kazāya*. (Meşmed 1965 s. 90 nr. 1230). × *Yaldızlı döşeği bir köşeye taht gibi kurulmuşdu. Her tarafı irili ufaqlı türlü biçimde zarif püfler dolduruyordu*. (H.R. Gürpınar 1341 s. 188). × *Her kasık mutlaka yumruk gibi fırlamaz ya, onun da türlüsü var. Bazı kasıklar çatlar da üstünden hiç belli olmaz*. (S.M. Alus 1933p s. 122). *türlü bin* 'bin türlü': × *Deminden beri herifin türlü bin edepsizliğini anlatır, sonra da herife eyvallah edersiniz*. (A. Nesin 1961z s. 186). *dürlü dürlü/türlü türlü* 'çok çeşitli' Meninski 1680 II, 2061, 2163: × *Zen-i bennā buyurdu dürlü dürlü ta 'āmlar bişürdiler*. (Ferec 855/1451 v. 22a). × *Dürlü dürlü tezvîrâtile, ne dediyse dēyüb Sulţān Cemi gerü Rûm tarafına hareket êtdürdi*. (F. Giese 1929 s. 185). × *Kadınlar, Satılmışın evinde davulcunun bağrdıklarını türlü türlü tefsir ederlerken, komşulardan birinin küçük oğlu çıkageldi. "Anne!" dedi, "Moskofla muharebe edecekmışiz."* (E.E. Talu 1937 s. 184). *bir dürlü dağı* (15. asır Osmanlı fermanlarında kullanılan formül) 'her hangi bir başka şekilde': *Her ne bulunursa bunlara teslim edesiz. Bir dürlü dağı êtmeyesiz*. (F.

Kraelitz 1921 s. 63). *bir türlü ... bir türlü* 'ikisi de iyi olmayan iki şık arasında bocalayanın kararsızlığını ifade eder': × *Şimdi, kalksam bir türlü, kalksam bir türlü idi. Bereket versin, Emine, pişkin davranarak, beni bu güç mevkiden kurtardı ...* (O.C. Kaygılı 1939 s. 217).

AD. *dürmeç/düremeç* 'içine katık konularak sarılmış yufka ekmeği' DS 1634 < *dürme* 'dürülmüş' ve *aş*, krş. *bulamaç, sütlaç*. Üç heceli varyant, *dür-fiilinin *düre-* diye bir varyantını icap ettirir. × *Bu soğukta arpa ekmeği! Çaresiz, yiyecekti. Dürmeç yaptı. Kopardı. Aç kurt gibi yemek istedi. Gitmiyor aşağı.* (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 12). × *Yufkalar arasına soğanı, patatesi doldurup, tuzluyor, sonra düremeç yapıp ısıırıyordu.* (F. Baykurt 1961o s. 27).

O. *dürrâa* 'bol kollu ceket' < Ar. *durrâ'a* a.m. × *İmdi dürrâ'a vu taylasâna kanâ'at et!* (Ferec 855/1451 v. 104b).

E

AD. *evdin-/evtin-* 'didiklemek, kümes hayvanları ayaklarıyla yeri eşmek, eşinmek; hastalığın verdiği ağrı, sızı veya acı ile kıvrınmak, insan bir sıkıntı etkisiyle hiç bir şey yapmadan oturmak' DS 1817-18 < ET. *evdin-* [*evdi-* 'toplamak' fiilinin reflexivum hali]. Clauson 7. × *Irazca evdinip duruyordu. "Bir habarı bir habar!" deyip dönüyordu.* (F. Baykurt 1961 s. 160).

evdir-/ivdir- 'acele etmek; acele ettirmek' DS 1802 < *ev-/iv-* fiilinin causativum hali. × *Yalan mı söyleyelim? Onbaşı evdirdi, yemeği yemeden çıktık. Yanımıza biraz ekme aldık ama, o da tutmadı.* (F. Baykurt 1961o s. 177).

EO. **eveden* 'tamamiyle, büsbütün, eyice' TS 1568 < *acaba eyüden* yerine *hata mı?*

AD. *evək/ivek* 'acele' DS 1804, TS 2133-34 < ET. *evək* a.m. Clauson 8-9. × *Bir ivek işi var sanayduş temen ...* (Mes'ūd bin Aḥmed 1991 no. 479). × *İşümüz ivekdür, ilümüz ırāḥ.* (a.e. no. 2089).

evele- eveleyip gevele- tabirin kısaltılmış varyantı. × *Çok yadırgadığım bir şey var, onu söylüyeceğim ... Farkındasın, evelemekle kalmıyorum, uzattım bile ...* (B. Karasu 1994na s. 118).

evele- gevele- 'bir şeyi açık söylememek için onu ağzının içinde çevirerek mırıldanmak' < mânası ikinci kelimeden kaynaklanan kafiyeli terkip, *evele-* 'ağzı içinde evirip çevirmek'. × *Muharrir dua edecek amma aklına bir şey gelmiyor, yarabbileri tekrarlıyor. Dünya ahvalini düşününce eveleyip gevelemekten başka yapılacak bir şey olmadığını anlar, neticede kendilerine hak verir.* (R.H. Karay 1940g s. 122).

AD. evelik/evelek/efelik/efelek 'yenebilen bir ot, labada' DS 1667, 1804-1805 < Erm. *avel* 'çalı, çırpı, süpürge' + *-ik* küçültme eki (?) U. Bläsing s. 91 nr. 163, R. Dankoff 1995 no. 36.

ever- '(oğlunu) evlendirmek, düğünü yapmak' DS 1805-1806, TS 1568-71 < *ev* + isimden fiil yapan genişleme ve causativum, krş. *suvar-*. × *Bu 'âlemde maḫşūd olan bir kaç nesnedür: oğul evermek ve kız çākarmak ve dünyādan āḫirete yüz suyile naql eylemek. İndi bu nesnelere Sulṭān Murāda müyesser oldı.* (F. Giese 1929 s. 128). × *Sulṭān Murād Hān Edrenede oğlı Sulṭān Mehmedi everdi, Dulğadır oğlı Süleymān beg kızı Sulṭān Zılvaı düğün eyleyüb aldı.* (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 64). Bâzan 'kız evlendirmek' için de kullanılır: × *Bizüm gibi fakīrlerūñ evlādını kim ister ve ister olsa daḫı bir entāricūk yapub ere vērmege kudretümüz yokdur ki everelüm.* ('Alī 'Azīz 1268 s. 215).

AD. evet I 'acele, çabuk' DS 1803-04 < *ev-* + ?? Krş. *evet et-* 'acele et-' DS 1806 ve *evetle-/ivetle-* DS 1806, 2571, TS 2134, Meninski 1680 I, 619. Clauson 6'ya göre Kağari'nin bir yerde gösterdiği *évet* 'acele' kelimesi muhtemelen *évek* yerine bir yazılış hatasıdır. Fakat TT.'deki durum böyle bir kelimenin mümkün olduğunu ortaya koyar. × *Oradan da savışıp gēdiy. Évet évet gēdiyken bi kövün urgundan geçiymiş.* (Ö.A. Aksoy 1945 I, 388).

3. Specifics

3.1. Etymology

Turkic words: Considering Doerfer's high demands on an "ideales türkisches Etymologisches Wörterbuch" (taken from his comments on Räsänen's work from 1969, Doerfer 1971) we have to admit that the etymologies in the new lexicon are rather limited. Since the aim of this work is to provide abundant Turkish lexical material, the author has completely refrained from reconstructing a hypothetical original Turkic form (marked by *) for each lexeme based on Ancient Turkic, Khalaj and Chuvash (as Doerfer had suggested). Nor are all the corresponding words in other Turkic languages listed. Whenever possible, the oldest Turkic form of a lexeme appearing in literary sources, introduced by ET. 'Eski Türkçe' (= Ancient Turkic), is provided. It is well known that this vague term includes runic inscriptions and manuscripts as well as Manichaean and Uyghur texts from the 8th to the middle of the 14th century (the chronological or geographical delimitation is rather difficult, cf. Erdal 1991: 4). The Ancient Turkic form is given in accordance with recent sources (primarily Clauson 1972, secondarily

Erdal 1991, Räsänen 1969). Occasionally there is a note to compare a lexeme with forms in other Turkic languages, if no Ancient Turkic reference could be found, e.g.:

cıvı- ‘cıvıklaşmak, ıslak ve yapışkan hale gelmek’ < birkaç Türk dilinde *yibi-* ‘ıslanmak’ M. Räsänen 1969 s. 202. <...>

AD. *cır-/çır-* ‘yırtıp parçalamak’ < krş. Çağ. *yır-* ‘azıcık yarmak’ M. Räsänen 1969 s. 201. <...>

Older and younger literary references attempt to reflect the historical development or constancy of a particular lexeme within Ottoman / Turkish boundaries (from the 13th century onward). The above-mentioned language subunits such as EO., O. give some additional information about the historical delimitation. Moreover calques from other languages are pointed out:

demiryol/demiryolu ... < Fr. *chemin de fer*’in tercümesi; zamanla bundan *demiryolu*, yâni bir izâfet terkibi oluyor. Buna benzer bir gelişme için krş. *pencşenbih gün* → *perşembe günü*. <...>

In principle, divergent scholarly opinions on the etymology of certain lexemes are quoted. If no etymology could be found at all or if the etymology cited is uncertain, the entry is marked by < ?? >. One example of an etymology newly suggested by Tietze: In the course of looking for the origin of the obviously derived verbal form AD. *ditsin-/titsin-* ‘tiksinmek, iğrenmek’, it is first of all identified as a variant of *tiksin-*, with the assimilation /ks/ → /ts/. Although +*sXn-* (or even -*sXn-*) is a probable verbal formative,⁹ no adequate nominal stem (or verb stem)

⁹ According to Erdal (1991: 523-535) the +*sIn-* formative belongs to the category of “types of inaction” and denotes ‘considering someone/something or one self to be in a certain class’, e.g. *ävsin-* ‘to reckon (a house) as one self’s and stay in it’, *ärsin-* ‘to show manliness’; *azsin-* ‘az görmek’ (Tietze, Lexicon), *güzelsin-* ‘etwas gut, angenehm finden’ (Schakir 1933: 40-41). Very rare and doubtful is -*sIn-*, e.g. *ansın-* ‘söz söylemek isterken söylememek’ (Tietze, Lexicon), for different meanings see: DS 279, TS 1407 (erroneously has *eğsin-*). Vásáry claims that “the suffix ±*sXn-*, the reflexive form of ±*sI-* forming intransitive simulative verbs can

dik/tik can be traced. Since Chaghatay has *tiskin-/tizgin-* 's'éloigner, s'écarter, se ranger' (Pavet de Courteille 1972 [1870]: 258) and Anatolian dialects show *tiskin-* 'bıkmak, usanmak, istememek' (DS: 3940) and the meaning of the derived verb can be related to *tez-* 'to run away, fly' ("[s]urvives as *tez-/tes-* only(?) in some NE dialects and SW Tkm., elsewhere displaced by *kaç-*" Clauson 1972: 572; DS: 3907), Tietze considers it to derive from *tez-/tes-* and the very rare and poorly attested intransitive verbal formative *-KXn-* (cf. *dolgun-* 'öfkelenmek, hiddetle köpürüp taşmak' Tietze, *Lexicon*; *çizgin-* 'dönmek, dolaşmak' TS 915; *taşkın-, uçkun-/uckun-, yutkun-*),¹⁰ which through metathesis later becomes *tiksin-*.

Loanwords: The language of origin is given as Ar., Fa., Fr., Erm., etc. Arabic and Persian words are quoted in their original form, but in transcription; some Greek words are additionally cited in Greek letters. For the sake of Turkish readers especially, etymologies of modern educational terms are sometimes explained in detail according to the relevant literature, e.g. *akademi* 'yüksek ilim müessesesi' < Fr. *académie* < EYun. *ακαδημία* (*akademía*) 'Platon'un ders verdiği okul' (ismini okulun sahibi olan Akadēmos adlı şahıstan almıştı). <...>. In addition to references to his (and others') earlier research, Tietze has added some new unpublished material.

3.2. The literary sources

Owing to the immense effort that would have been involved in using manuscripts only for obtaining literary references, the great majority of the Ottoman sources (in all about eighty) have not been consulted in their original versions, but in the form of modern editions. Naturally this procedure is accompanied by a slight factor of uncertainty. The

be attested <...> frequently", without giving any example of a derivative of a verbal stem (1993: 114).

¹⁰ This formative can be considered as producing medial verbs. Deny mentions *yutkun-* 'ravalier sa salive', *uçkun-* 's'effrayer, avoir subitement peur', *taşkın-* 'déborder' and describes its origin as opaque (1921: 532, footnote 2). Banguoğlu suggests *-KIn-* as consisting of *-(I)k-* and *-(I)n-*, both having a medial-reflexive meaning, which seems to be very likely (1974: 279). On the other hand, there seems to be no basis for his contention that *-KIn-* produces intensive verbs (cf. Erdal 1991: 650-651).

(unpublished) manuscripts or facsimile editions of fewer than a dozen works have been used. These are e.g. some works by Muṣṭafā ‘Ālī (late 16th century), the storybook *Ferec ba‘de ş-şidde* from 1451 (Budapest, Academy of Sciences), Topçıbaşı ‘Abdülkâdir’s *Ta’rîh-i âli ‘Osmân* from 1644 (Vienna, National Library), the hagiographical legend *Şaltuk-nâme* (compiled in the 1480s), and Sehî Beg’s *tezkire Heşt bihişt* (1538), the latter two being facsimile editions in the series *Sources of Oriental Languages and Literatures (Turkic sources 4 and 5, Harvard University)*. Use has been made of all genres of traditional Anatolian / Ottoman literature, prose as well as poetry: The poetic works comprise about thirty *dīvāns*, *meşnevîs* and scattered poems from the 13th to the beginning of the 19th century, i.e. ranging from Mevlânâ’s Turkish verses to Seyrânî’s mystical folk poetry (1807-1866). The majority of these works certainly belong to the period between the 13th and 16th centuries. The prose works include epics and hagiographic legends, chronicles (*tevârîh*), descriptions of religious and military campaigns (*ğazavât-nâme*), travel accounts, biographies of poets and saints (*tezkiretü ş-şu‘arâ*, *tezkiretü l-evliyâ*) and others. Moreover, documents and registers concerning trade, administration and Islamic law, traditionally part of the *münşe‘ât* literature, have also been examined. Special attention has been given to recently edited works which had not yet been used as sources for lexicons.

Modern Turkish literature from the Tanzimat period onward is represented by the numerous works of more than 280 authors from Abasıyanık, Sait Faik to Yümer, Sacid. The first Turkish novel modelled on a European literary pattern, *Akabi Hikayesi* by the Armenian Vartan Paşa (1851, edited by Tietze 1991) was followed by numerous modern novels as well as other literary genres, all of which have served as reference material: Short stories (*hikaye*, *öykü*), comedies, tales (*masal*), modern poetry, biographies (*hatıralar*, *anılar*), travel accounts (*gezi notları*), plays (*oyun*, *piyes*), and others. More than 35 novels from the 1990s alone were exploited. All references were obtained directly from the original sources; quoting references from other lexicons has generally been avoided. The Anatolian dialect material recorded by Ahmet Caferoğlu during the 1940s and 1950s contributes a number of new lexemes not found in DS (edited by Türk Dil Kurumu 1963-1982).

Apart from a few exceptions, neither oral information from native speakers nor newspaper texts were used as sources because of their

high degree of incertitude and limited verifiability. The *feuilletons* by the author Sermet Muhtar Alus, however, which appeared in the *Akşam gazetesi* from 1940 to 1950 constitute one of the rare exceptions to this principle.

3.3. The summary paragraphs

This innovative part of the lexicon systematically presents short descriptions of various Turkish language phenomena. The explanation (e.g. concerning meaning and usage of a certain suffix) is incorporated in the text of the lexicon. To make the paragraph visible it is printed in smaller types and indented. It follows the first lexeme displaying the phenomenon under consideration, i.e. when we describe the causative allomorph *-(ı)t-* in a summary paragraph we place it after the lexeme *acıt-* which is according to the alphabetical order the first one displaying *-(ı)t-*. The summary paragraph (in our Turkish terminology: "Toplu Bakış Maddesi") contains general information on the particular phenomenon, depending on the subject (morphology, syntax, functional and diachronic matters, etc.). This information generally represents the current state of linguistic research. The sources employed are quoted. In some cases original research on as yet unattested or incompletely described phenomena is provided in brief. As the lexicon aims to address a broad range of scholars, advanced linguistic terminology and the use of linguistic symbols have been kept to a minimum in the explanations, e.g. 'ek' and 'genişleme' have been used to denote 'formative'; the allomorphs of the causative formative (*-(X)t-*, *-DXr-*, *-Xz-*, etc.) are simply called 'ettirgen ekinin şekilleri'; the allophones of a formative are not marked by *X* (as in *+lXk*) but by '-lik vs.'; as the last example demonstrates, deverbal as well as denominal formatives are marked by *-* (e.g. *-ış-* vs., and *-siz* vs.). The added explanation 'fiilden', 'isimden' is considered to be sufficient in these cases. Often there is a reference to other summary paragraphs which discuss similar topics (e.g. *dansöz* □). Explanations, cross-references and sources are followed by the other lexemes in A-E exhibiting the same feature. See the following examples on the causative allomorphs which are subject to verbal morphology (not all lexemes involved are quoted here):

acıt- 'acı vermek, incitmek' < *acı-* IV'ün geçişli hali. <...>

Ettirgenlik (causativum) ekinin birkaç şekli vardır (*ağdur-/ağdır-* □, *artur-/artur-* □, *büküt-* □, *çıkar-* □, *damzur-/damzır-* □). ET.'de en yaygın olan *-(ı)t-* vs. şekli

zamanla bir birleşim olan *-dr-* vs. şekli yüzünden kullanımdan düştü. *-t-* şekli yalnız çok heceli fiillerde ünlü ve /t/, /l/, /y/ seslerinden sonra saklanmış durumdadır. A-E cildindeki misaller şunlardır: *acıt-*, *aksat-*, *#apart-*, *ayılt-*, *azalt-*, <...>. Fakat *-it-* vs. şeklinin özellikle /k/ ara sıra da /y/ ve başka katı seslerden sonra da saklandığı görülür: *akit-*, *aşıt-*, *azıt-/azıt-*, *bakıt-*, *bayıt-*, *çarpıt-*, <...>. İki ettirgenlik ekinin, *-dur-at-* şeklinde beraber kullanıldığı tek bir örnekte görüldü: *##buldurat-*. # işaretiyle belirtilen fiillerde ettirgenlik fonksiyonu yoktur, ## işaretiyle belirtilen fiillerde iki ettirgenlik şekli katılmasına rağmen iki dereceli ettirgenlik fonksiyonu yoktur. (B. Johanson 1976-1977: 110-116, 1977: 121-126).

AD. ağdur-/ağdır- 'kaldırmak' DS 88, TS 30-31 < ağ- 'yükselmek' fiilinin ettirgen <...>

Ettirgenlik (causativum) ekinin, dağılımı kesin kurallara uymayan fakat genelde fonetik şartlara bağlı olan ve görev ayrımı bulunmayan birkaç şekli (ve birleşimi) vardır (krş. *acıkdur-* □, *anıştır-* □, *artur-/artır-* □, *çıkır-* □, *damzur-/damzır-* □). Bugün en yaygını, daha eski olan *-(ı)t-* vs. eki (*acıt-* □, *büküd-/büküt-* □) ile başka öğelerin birleştiği olan *-dır-* vs. şeklidir. Genelde yalnız tek heceli fiil köklerine katılan *-dır-* vs. şekli zamanla ET.'de en yaygın olan ettirgen şekli olan *-it-* vs. ekinin yerini almış (b. Johanson 1976-1977: 110-111, 1977: 121-126, Erdal 1991: 799): *ağdur-/ağdır-*, *aydır-*, *azdır*, *#bandır-*, *#basdır-/bastır-*, <...>. # işaretiyle belirtilen fiillerde ettirgenlik fonksiyonu yoktur.

artur-/BSTT. artır- 'çoğaltmak, büyütme' < ET. *artur-* a.m. Clauson 210, <...>

Çeşitli *ettirgenlik* (causativum) eki şekillerinin arasında (*ağdur-/ağdır-* □, *acıt-* □, *çıkır-* □, *damzur-/damzır-* □) ET.'de yaygın olan bugün kullanımdan düşmüş yalnız tek heceli fiil köklerine gelen *-gır-/-(ı)r-* vs. şekli de vardır (< ET. *-gır-/-(ı)r-* vs. şekli özellikle /ç/, /ş/, /t ~ d/ ünsüzlerinden sonra takılır (b. Erdal 1991: 733-734). A-E cildindeki misaller: *artur-/artır-*, *aşır-*, *#basır-*, *batır-*, *bişir-*, *bitir-*, <...> *-gır-* vs. şekli ise /t/, /z/, /t/ ünsüzlerinden sonra kullanılır: *dırgür-*, *durgur-*, *##durgut-* (*dur-gur-t-), *ergür-* (b. Erdal 1991: 756, Johanson 1976-77: 126-127; Banguoğlu 1974: 286-287). # işaretiyle belirtilen fiillerde ettirgenlik fonksiyonu yoktur, ## işaretiyle belirtilen fiillerde iki ettirgenlik şekli katılmasına rağmen iki dereceli ettirgenlik fonksiyonu yoktur. Ettirgenlik ekinin farklı olan *-(ı)r-* eki için krş. *ayır-* □.

çıkır- çık- I ve II fiillerinin bütün mânalarında ettirgen (causativum) hali: <...>

Ettirgenlik (causativum) ekinin birkaç şekli vardır (*acıt-* □, *damzur-/damzır-* □). Nadir olan ve az sayıda örnekleri saklanmış olan *-ar-* vs. şekli *-(g)ır-* vs. şeklinin (b. *artur-/artır-* □) eski bir değişimi gibi görünür. İlgili misaller: *çıkır-*, *çöker-##çökert-*. *-dır-* vs. şeklinin (b. *ağdur-/ağdır-* □) oluşuna paralel olarak *-it-* vs. ile

ar- vs. eklerinin birleşmesinden nadir olan *-der-* vs. şekli ortaya çıkmıştır: *aktar-*, *dönder-*. (B. Erdal 1991: 737-738, Banguoğlu 1974: 278). ## işaretiyle belirtilen fiillerde iki ettirgenlik şekli katılmasına rağmen iki dereceli ettirgenlik fonksiyonu yoktur.

EO. *damzur-/damzır-* 'damlatmak' DS 1354-55, <...>

Ettirgenlik (causativum) ekinin birkaç şekli vardır (*acıt-* □, *ağdur-/ağdır-* □, *artur-/artır-* □, *çıkır-* □). ET.'de oldukça yaygın olan yalnız tek heceli (özellikle /m/, /t/ ünsüzleriyle biten) fiil köklerine gelen *-ız-* vs. şekli tamamıyla kullanımdan düşmüş ve yalnız çok az örnekte fark edilmeden kalmış durumdadır (b. Banguoğlu 1974: 293): *damzur-/damzır-* (< ET. *tamuz-/tamız-* ...), *dütüz-*, *emzür-/emzir-* ile *emzik* (< ET. *emüz-*).

In addition there is a paragraph on the formative *-(X)t-*, not in causative but in medial function, see below. (There are also additional paragraphs concerning composite formatives which are combinations of causative formatives with others, such as the iterative *-(X)ktXr-çiziktir-*, etc. and the iterative-intensive *-(X)ştXr-araştır-*, etc.).

AD. *büküd-/büküt-* 'bir sıkıntı ile büzülme' DS 819 < ET. *büküt-* (mânası tam anlaşılmıyor) <...>

Yalnız tek heceli fiil köklerine gelen ettirgenlik (causativum) şekline (krş. *acıt-* □) benzeyen kullanımdan düşmüş *-(t)t-* vs. eki çok nadir fakat eski olan *orta-dönüşken* (medial-reflexivum) anlamı taşıyor, yani vücudun veya aklın kendine dönük oluş veya kılışlarını belirtir (b. Erdal 1991: 642-643). A-E cildindeki misaller şunlardır: *büküd-/büküt-*, *büzüt-*, *diret-*.

Aside from the description of very common verbal and nominal formatives, some very rare or new formatives are also introduced. The combined deverbal verbal formative *-(X)zLA-* is one of these. Tietze lists four words of this iterative / intensive formation, nearly all of them used only by the author M. Kaçan (1990). With the exception of the last one, which is also more common, they all belong to the language subunit argot: *alızla-* 'emmek, içine çekmek' (?) × *Cıgaraya harman kalmış beyni, lezzeti alızlayınca, sekiz kar köpeği gibi çalışmaya başladı* (113), *duruzla-* 'kısaca durmak, duraksamak' × *Şoparlar Berber Ali'nin evinin önünde duruzladılar* (19) ×, *koşuzla-* × *Abe millet koşuzlayan Tina abulamız bıçaklanmış. Er tarafı kan içinde kalmış* (100) and *sıvazla-* 'mit der Hand über etwas streichen'

(Steuerwald 1972: 826), ‘bir şeyin üstünde yavaş yavaş, hafifçe el gezdirmek; okşamak’ (TüS 1988: 1303).¹¹ Morphologically $-(X)zIA-$ obviously consists of the ergative formative $-(X)z$, which denotes the object of transitive stems and the subject of intransitive stems (cf. Erdal 1991: 323-327),¹² and the most common denominal verbal formative $+IA-$. The resulting combined formative can be considered as a specific type of action, i.e. it adds a notion of iterativity and intensification to the action denoted by the verb stem. (Comparable to $-(X)zIA-$ is the combined formative $-(X)şIA-$ consisting of the ergative formative $-(X)ş$ and $+IA-$, which also expresses intensity, e.g. *dürtüşle-* ‘dürtüp durmak’ (Tietze); ‘üst üste birkaç kez dürtmek; birini uyarmak veya kışkırtmak’ (TüS 420), *sıvaşla-* (= synonymous with *sıvazla-*) \times *Irazca*, *Ahmed’i dizine doğru çaktı, sırtını sıvaşlamaya başladı.* (F. Baykurt 1959: 33).

The summary paragraphs deal not only with Turkish morphology, many of them also take up features of Persian, Arabic and French (and, more seldom, Italian, English, Latin and Slavonic) word formation in Turkish loanwords. Sometimes the summary paragraphs provide information regarding the chronology of the adoption of a particular feature, and its independent development within Ottoman / Turkish, see the following example:

O. abesiyat ‘boş şeyler’ < *abes* ve sıfat eki $-î(y)$ ile çoğul eki $-ât$. \times ...

Ar.’da $-al/-at$ ile biten yâni müennes (dişi) sayılan bir çok isim, çoğulda bunlar yerine $-ât$ ekini alır (krş. □ *adalet*). Bu $-ât$ (Tk.’de $-at$) ekini, $-î$ ile biten (krş. □ *adalf*) sıfatların sonunda da buluruz. Bu gibi Tk.’de $-iyat$ ile biten isimler nomina abstracta collectiva mânasında olur, mâna itibariyle Lât. $-ica$ ile nihayetlenen kelimelere benzerler, ms. *Turcica* ‘Türkiyat’. Tk.’de kendi başına bir ek olmuş

¹¹ Probably the derived argot verb *çakozla-* ‘beobachten, lauschen, zuhören; merken, begreifen, hinter etw. kommen’ (Steuerwald 1972: 165), ‘anlamak, kavramak, sezme’ (Aktunç 1990: 69) also belongs to this formative. *çakoz* could be a phonetic variant of the Turkish synonymous derivative *çakız* ‘bir durumu anlama, bilme’ (Aktunç: 69) constructed on the analogy of the ending of Greek masculine nouns $-os$.

¹² $-(X)z$ is no longer productive in modern standard Turkish. It only remains in some petrified adjectival nouns such as *diniz* ‘sakin, durgun, sessiz’, *tıkız* ‘çok sıkıştırılmış, bastırılmış, çok dolu’, etc. (cf. Banguoğlu 1974: 263).

olan *-iyat* eki, sonunda *-i*'si olmayan sıfatlarda da bulunabilir, ms. *abesiyat*. A-E cildinde geçen *-iyat* ile teşkil edilmiş kelimeler aşağıda sıralanmıştır: *abesiyat*, *akliyat*, *ameliyat*, *ayniyat*, *ciddiyat*, *dırdıriyat* (Türkçe kökten), *edebiyat*, *evveliyat*.

Furthermore, there are numerous summary paragraphs on phonetics, especially describing phonetic changes which loanwords undergo in Turkish, as well as others which concern purely internal Turkic matters only (e.g. Turkish words not subject to vowel harmony, such as *akçalakçe*, *alev*, *anne*, *atik*, etc.). A few more paragraphs concern idiomatic matters and language varieties (e.g. a short history of argot in Turkey and its lexicographical registration follow the first argot lexeme) and various matters of cultural history. Thus the summary paragraphs cover a wide range of aspects connected with language study, of which this brief account can only give an idea.

List of abbreviations

- AD. Anadolu Diyalektleri (= Anatolian dialects)
a.m. aynı manada (= in the same meaning)
Ar. Arabic
Az. Azeri
b.m. bilinen manada/bugünkü manada
(= in the familiar/present meaning)
Çağ. Chaghatay
Fa. Persian
Fr. French
EO. Eski Osmanlıca (= Ancient Ottoman)
Erm. Armenian
ET. Eski Türkçe (= Ancient Turkic)
EYun. Eski Grekçe/Eski Yunanca
(= Ancient Greek)

- O. Ottoman
 Tkm. Türkmen
 TT. Türkiye Türkçesi (= Turkish)

References

- Aktunç, Hulki 1990. *Büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. İstanbul: Afa yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin 1974. *Türkçenin grameri*. İstanbul: Baha matbaası.
- Baykurt, Fakir 1959. *Yılanların öcü. Roman*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Clauson, Sir Gerard 1972. *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Doerfer, Gerhard 1971. Gedanken zur Gestaltung eines idealen Türkischen Etymologischen Wörterbuchs. *Orientalistische Literaturzeitung* 66, 9/10, 437-454.
- DS = *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü* 1-12. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1963-1982.
- Ediskun, Haydar 1985. *Türk dilbilgisi: sesbilgisi – biçimbilgisi – cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Erdal, Marcel 1991. *Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon* 1-2. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Ergin, Muharrem 1972. *Türk dil bilgisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Gülensoy = Akalın, Mehmet & Birinci, Necat & Ercilasun, Ahmet B. & Gülensoy, Tuncer & Korkmaz, Zeynep & Parlatır, İsmail & Zülfiyar, Hamza (eds.) 1943. *Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu matbaası.
- İA = *İslam Ansiklopedisi. İslam âlemi tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya lugati*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı. 1966-1988.
- Kaçan, Metin 1990. *Ağır roman*. İstanbul: Metis yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (ed.) 1992. *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Meninski, Franciscus à Mesgnien 1680. *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae ... lexicon turcico-arabico-persicum* 1-4. Wien: Joseph Kurzböck.
- Pavet de Courteille, Abel 1972 [1870]. *Dictionnaire turc-oriental*. Amsterdam: Philo Press.
- Räsänen, Martti 1969. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Redhouse = Redhouse, Sir James Walter. *A Turkish and English lexicon*. Constantinople 1890.
- Redhouse 1968 = Alkım, U. Bahadır & Antel, Nazime & Avery, Robert & Eckmann, János & Huri, Sofi & İz, Fahir & Mansuroğlu, Mecdut & Tietze, Andreas (eds.) 1968. *New Redhouse Turkish-English dictionary*. İstanbul: Redhouse yayınevi.
- Josette Rey-Debove (ed.) 1982. *Le Robert méthodique. Dictionnaire méthodique du français actuel*. Paris: Le Robert.
- Schakir (geb. Is'haki), S. 1933. *Denominale Verbbildungen in den Türksprachen*. [Ph.D. dissertation, Rome.]
- Stein, Heidi 1990. Lexikographie. In: Hazai, György (ed.) *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft* 1. (Bibliotheca Orientalis Hungarica 31.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 335-370.
- Steuerwald, Karl 1972. *Türkisch-deutsches Wörterbuch*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Tietze, Andreas 1983. Türkisch *burun* ‚Nase‘. Versuch einer phraseologischen Monographie. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 75, 99-156.
- Tietze, Andreas 1995-1996. Der türkeitürkische Wortschatz. *Archivum Ottomanicum* 14, 5-37.
- TS = 13. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan tanıklariyle tarama sözlüğü 1-8. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1963-1977.
- TüS = Eren, Hasan & Gözaydın, Nevzat & Parlatır, İsmail & Tekin, Talât & Zülfikar, Hamza (eds.) 1988. *Türkçe sözlük* 1-2. (Yeni baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uysal, Sami Sermet 1980. *Yabancılara Türk dilbilgisi*. İstanbul: Sermet matbaası.
- Vásáry, István 1993. $\pm sXn$ and its related suffixes. Studies in Turkic word formation and etymology. *Journal of Turkology* 1, 113-153.